

УДК 32

В.О. Венгерська, к.і.н, доц.
Житомирський державний технологічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ „ХВОРОБ РОСТУ”

Вивченню проблем та особливостей функціонування сучасних політичних систем в сучасній науковій літературі приділяється достатньо уваги. В політичній науці існує системний підхід щодо сприйняття об'єктів та суб'єктів політичної сфери. Ця традиція була започаткована в 60-х роках ХХ століття американськими спеціалістами в галузі теорії політичних систем Д.Істоном та Г.Алмондом. Д.Істон вибудував кібернетичну модель політичної системи як „чорної скриньки” яка з одного боку має „вхід” - сприймає імпульси навколишнього середовища - фізичного, біологічного, соціального, психологічного, а з іншого - „вихід”, який втілюється в політичних рішеннях та діях.

На пострадянських теренах дослідженню проблем політичної системи приділяється достатньо уваги, оскільки ефективність її функціонування є важливим критерієм життєздатності держави та суспільства. В роботах російських вчених І.А. Ільїна, К.С. Гаджієва, А.С. Панарина розглядаються як питання системного підходу в цілому, так і проблеми особливостей функціонування російської політичної системи. В російській політичній науці створена достатньо потужна школа компаративістики. Порівняльні дослідження, в першу чергу, присвячені питанням особливостей функціонування політичних систем. Серед українських робіт хотілось би виділити дослідження А.А. Білоуса, В.В. Лісничого, С.Г. Рябова.

Перехідні періоди характеризуються інституційною нерівновагою, що знайшло відображення в політичних процесах сучасної України.

Процес формування політичної системи країни пройшов декілька етапів, поки що ми не можемо говорити про його завершення. Спробуймо відстежити найбільш помітні віхи цього процесу.

Перший період з 1991 по 1996 рр. позначається формуванням засад нової політичної моделі не тільки для України, а й для всіх пострадянських республік. Прийняття Конституції 26 червня 1996 року завершило цей етап. Другий етап розпочався після парламентських виборів 1998 та президентських 1999 років. Їх результати продемонстрували прагнення значної частини громадян України залишити назавжди в минулому все, що пов'язувалось із комуністично-тоталітарним шляхом розвитку системи. Після президентських виборів відбулось розмежування партій та політичних сил: одні підтримали президента Л.Кучму та його курс, а інші, фактично, перейшли в опозицію. Вбивство журналіста Георгія Гонгадзе у вересні 2000 року стало ще однією відправною точкою в політичній історії новітньої України. Саме з цього моменту, на нашу думку, починається відлік нового, третього етапу, який триває і понині, оскільки питання проведення політичної реформи лишається відкритим. Після серії гучних акцій, таких як „Україна без Кучми”, касетних, ракетних скандалів, годі ще діючий президент Л.Кучма ініціював обговорення проведення змін до Конституції, які б мали позначитись і на „обличчі” політичної системи. Запропонований варіант пройшов декілька етапів обговорення, в ході якого наукова громадськість висловила серйозні претензії до запропонованих змін, які відверто були „прописані” під Л.Кучму, з метою збереження за ним влади. Верховна рада не прийняла запропонованих змін, і країна вступила в етап президентських передвиборчих перегонів(під час яких кожен із кандидатів по-своєму використовував і „подавав” своє бачення реформування політичної системи.

Але факт назрілої необхідності реформування політичної системи залишився беззаперечним. Головною метою цього процесу є необхідність чіткого розмежування повноважень кожної із гілок влади та створення умов, які б унеможливили навіть спроби монополізації влади будь-якою з них.

Однією із ключових ідей реформи є перехід України від діючої президентсько-парламентської моделі до парламентсько-президентської. Протягом останніх років ми спостерігали постійні спроби як з боку виконавчої, так і законодавчої гілок влади збільшити власні владні повноваження, перебираючи на себе функції іншої. Одним із перших результатів домовленостей та компромісів „помаранчевої революції” стало так зване "пакетне голосування”

8 грудня 2004 року, яке серед іншого передбачало підтримку Закону України, запропонованого соціалістом О.Морозом "Про внесення змін до Конституції України" (відомого під номером 4108).

Розглянемо найбільш сильні та слабкі місця запропонованого Закону. У прийнятому Законі частина положень націлена на політичний позитив, наприклад:

1. Норма про складення повноважень Кабінету Міністрів перед новообраною Верховною Радою.

2. Заборона застосування Президентом права вето на закони про внесення змін до Конституції України.

3. Надання Кабінету Міністрів повноважень щодо призначення керівників центральних органів виконавчої влади (крім міністерств) та вирішення установчих питань щодо центральних органів виконавчої влади.

4. Уточнення президентського контролю за актами Кабінету Міністрів.

5. Визначення механізму оприлюднення закону при його невідкладній підписці Президентом.

6. Введення норми про необхідність отримання згоди Верховної Ради при звільненні Генерального прокурора України.

7. Особливої підтримки заслуговує намагання підвищити роль Верховної Ради у формуванні Кабінету Міністрів. Ідея про те, що Уряд має бути похідним від парламенту, однозначно правильна.

Проте декларовані наміри та текст законопроекту є не зовсім адекватними, адже замість точкового збалансування державної влади ми отримали нераціональний перебік повноважень на користь парламенту. Тому висока ймовірність настання негативних наслідків від набуття чинності цим Законом змушують нас зосередитися насамперед на його недоліках.

Законом збільшується на один рік термін повноважень Верховної Ради України. Для будь-якого громадянина (крім членів парламенту) очевидно, що такий крок не сприятиме демократизації української держави та підконтрольності влади суспільству

Норма про дострокове припинення повноважень члена парламенту у разі "невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу народного депутата України із складу такої фракції" пробуджує в душі певні ностальгічні ноти за недавнім комуністичним минулим.

У цьому контексті варто звернути увагу на запропоновані Законом підстави для дострокового припинення повноважень Верховної Ради. Зокрема, однією з підстав визначено випадок, коли "протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій і депутатських груп, відповідно до статті 83 цієї Конституції". Але найнебезпечніше те, що стаття 83 не містить формальних ознак того, коли така коаліція вважатиметься "сформованою". Такі нечіткі вимоги Основного Закону закладають умови для зловживань з боку глави держави та можуть використовуватись для маніпуляцій і тиску на парламент.

Звільнити міністрів оборони та міністра закордонних справ, як і інших членів Уряду, Верховна Рада України за Законом взагалі може без будь-якого погодження з Прем'єр-міністром чи главою держави, простою більшістю від конституційного складу. Це одне з найнебезпечніших та найдеструктивніших положень даного Закону, яке суттєво послаблює Кабінет Міністрів. Зважаючи ж, що кадрові повноваження щодо призначення на посади та звільнення з посад голів місцевих державних адміністрацій залишаються у компетенції Президента, існує велика ймовірність, що Закон "розірве" виконавчу владу між главою держави та парламентом, та залишить дуже мало управлінських інструментів для Уряду. В таких умовах стає проблематичним стабільність та ефективність функціонування виконавчої влади зокрема і держави загалом.

Однозначно неприйнятним є повернення прокуратурі функції загального нагляду. Саме так слід розуміти редакцію нового пункту 5 статті 121 Конституції, який передбачає, що па прокуратуру покладається "нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами". Така норма зобов'язує прокуратуру перевіряти всі рішення, дії та бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. У найгіршому випадку, загальний нагляд

прокуратури буде використовуватись у політичній боротьбі та стримуватиме розвиток судової влади.

Це незначний перелік „слабких місць" нового Закону, який, сподіваємось, все ж таки буде доопрацьований з врахуванням подолання тих „загроз", що містить в собі документ.

Наміри Ю.Тимошенко оскаржити цей Закон у Конституційному Суді дають маленьку надію, що можливо Конституцію України вдасться захистити від плюндрування. Тим більше, що і підстав для конституційного звернення достатньо: це і прийняття Закону з поправками без отримання попереднього висновку Конституційного Суду, і власне "пакетне голосування". При цьому хотілось би сподіватися, що незалежно від конституційного оскарження та його результатів, в майбутньому політична реформа буде здійснюватися публічно.

Наявність значного числа політичних партій різного спектра від лівих до правих радикалів також, безперечно, є свідченням інституційної нерівноваги.

В Україні зареєстровано близька 100 політичних партій. Останній партійний „бум" позначився парламентськими виборами 2002 року. Участь у виборах 33 політичних партій засвідчила окреслені тенденції. Наступні парламентські вибори, які відбудуться вже навесні 2006 року, пройдуть па пропорційній основі. У зв'язку з чим посилюється роль партій та процес партійної структури за цією суспільства. Історично так склалось, що найбільший „відгук" у серцях та розумі українців тривалий час знаходили партії соціального спрямування, такі, що повідують комуністичну або соціал-демократичну ідеологію. „Помаранчева революція", слідом за фактичною перемогою на останніх парламентських виборах 2002 року ліберально-демократичного блоку „Наша Україна", засвідчила серйозні зміни в економічних та політичних орієнтаціях українців. Разом з тим, відсоток тих, хто підтримав соціалістів та комуністів, не дивлячись на зменшення, залишився достатньо високим. Більше 12 мільйонів голосів, відданих за кандидата на президентську посаду В.Януковича, на нашу думку, на 70 % складається з класичних прибічників базових засад комуністичної та соціалістичної (в радянському трактуванні, яке має мало спільного з європейською соціал-демократією) ідеологій. Українські партії надзвичайно "зав'язані" на постаті свого лідера. Зміни партійних „фаворитів" в нашій країні відбувалися фактично разом/ або з приходом нового прем'єра (НДП — В.Пустовойтенко, „Партія підприємців та промисловців" - Є.Кінах, „Партія регіонів" — В.Янукович; або ж посиленням людей, які мали найбільший вплив на певному етапі на президента Л.Кучму (1999-2002 рр. - „Демократичний союз" - О. Волков, з 2002 р - СДПУ(о) - В.Медведчук). Цікаві союзи супроводжують процес формування нової опозиції до діючої влади. Дві „полюсні" політичні сили - з одного боку, крайні праві „братчики" Д.Корчинського, а з іншого, - „прогресивні" соціалісти на чолі з Н.Вітренко на сьогоднішній день представляють основну частину позапарламентської опозиції.

На тривалому проміжку часу відносної стратифікаційної однорідності відбуваються вибухи посилення її неоднорідності, періодичність яких співпадає з виборчим циклом.

Однією із ключових тез передвиборчої програми провладного кандидата стала ідея стабільності в нашому суспільстві, яка пов'язується з періодом перебування на посаді Президента Л.Кучми, та можливим приходом до влади В.Януковича як його послідовника. Як зазначалось в наших попередніх дослідженнях, класична стабільність і є смертю, саме вона стала однією із причин руйнації радянської системи, а також однією із причин „помаранчевої революції."